

BRÓSZ JÓNATHÁN*

Írta: SZIKLAY LÁSZLÓ

A magyar szabadságharc száz éves fordulóján minden bizonnyal újra előkerül a Dunamédenca tájainak XIX. századi történetével kapcsolatban tágabb hazánk legsajátosabb, sehol másutt a világon annyit nem vitatott kérdése: az *asszimilációé*. Maga a tény, hogy főleg a XIX. század folyamán szlávok (csehek, szlovákok, szerbek, horvátok, ukránok), németek, románok, örmények és zsidók aránylag igen nagy számban olvadtak bele a magyarságba, igen sokat foglalkoztatta e táj népeinek tudományos, politikai, sőt szépirodalmát is. A nemzeti küzdelmek korszaka e szempontból a magyarság és a körülötte, vele együtt lakó nemzetek írói között szinte áthidalhatatlannak látszó ellentéteket teremtett: — amíg a »30 millió magyar« rózsaszinű ábrándvilágában élő milléniumi Magyarország büszkén, szinte mellét verve hirdeti, hogy: »A magyar földnek isteni ereje van magyart teremteni. Magyarrá lesz, aki erre a földre lép« [1], egyszóval amíg e korszak magyarja hitt az asszimilációban, hitt abban, hogy bizonyos folyamat útján a történelmi Magyarország minden polgárából a szó legszorosabb értelmében vett magyart lehet varázsolni [2], — addig az e területen élő nem magyar népek öntudatos vezetői már a század első éveitől, tehát a modern értelemben vett nemzeti eszme felbukkanásától kezdve elkeseredetten — sokszor szenvedéllyel is — ostorozzák az »elfajzott fiakat«, azokat, akik elhagyták népüket és beleolvadtak a magyarságba. A magyarsággal egy államban élt népek írói, tudósai és politikusai KOLLÁR JÁNOSnak az »odrodili synové«-n [3] kesergő költészetétől kezdve az egész XIX. századon keresztül, sőt, sokszor még a XX. században is élesen szembehelyezkednek ezzel az asszimilációs folyamattal és a hasonultak ostorozása mellett a magyarságot teszik érte felelőssé. Már a XIX. század közepén számos röpirat, hírlapi cikk, parlamenti felszólalás, költemény bizonyítja, hogy szlovákok, románok, szerbek, németek egyaránt erőszakos magyarosításról szólnak. Úgy állítják be a dolgot, hogy a nagy nem-magyar tömegek magyarrá-hasonulásának a tervszerű magyarosítás erkölcsileg elítélendő, harcos eszközei az okai. Kétségtelen, hogy a XIX. század utolsó harmadában, az 1867-i kiegyezés után, amikor a magyar szellemi és politikai élet a nemzetállam ábrándvilágában ringott, e vádnak megvolt az alapja: ha az 1870-es, 80-as, 90-es évek ún. nemzetiségi sajtóját, a szlovák Národnie Noviny-t, a szerb Zasztavá-t, a román Tribuná-t, a német Siebenbürgisch-Sächsisches Tageblatt-ot, stb. s az e lapok külpolitikai

fedezetének tekinthető cseh, orosz, osztrák, birodalmi német, olasz, francia sajtótermékekben az erőszakos magyarosítás ellen szóló, az iskolaügyi és egyházi rendelkezések, kisdédvók, gyermeküdültetési akciók, közművelődési egyesületek stb., stb. túlkapásaival szemben hadakozó cikkeket olvassuk, e cikkeknek sokszor igazat kell adnunk. A XIX. század utolsó s a XX. század első harmadában a magyar politikai élet vezetői olyan eszközökhöz folyamodtak, hogy a »magyar nemzeti állam« talmi csillogású céljait elérhessék, hogy ebből a magyarságnak több kára volt, mint haszna.

Éppen ezért a magyar tudományos és politikai irodalom egy bizonyos pillanattól kezdve kritikai magatartást tanúsított az erőszakos magyarosítással szemben. S ezt nemcsak az a vélemény tükrözi, hogy a tömeges asszimiláció szintelen, a magyar lényegtől és hagyományoktól erősen eltérő, felszínes, álmagyar kultúrát teremtett a XIX. század végén éppen a népi magyar talajból kisarjadó klasszikusainkkal szemben. Hiszen közhely, hogy már SZÉCHENYI ISTVÁN, a reformkor nagy politikusa a »nyelvi magyarosítás« ellen szólott, de már magában a magyarosító ábrándkorszakban, egész nemzetének hivatalos véleményével bátran szembe szállva kél ki többször is, szinte egész életével a még ma sem eléggé értékelt MOCSÁRY LAJOS is [4]. Igaz, hogy a nemzeti létüket a magyarosítással szemben méltán aggódva féltő nemzetiségi írók elismerték Mocsárynak korát megelőző, nemes magatartását, akire majd egy későbbi időpontban fajtája méltán büszke lehet [5], a magyarsággal szomszédos népek egyike-másikának a tudományos irodalma mégsem tudott mind a mai napig sem megszabadulni attól az általánosítástól, hogy a Duna medencéjében mindennemű asszimiláció a magyarság erőszakos magatartásának a következménye. E szemléletben az a tény, hogy a XIX. század folyamán a névmagyarosítók száma több ezerre rúg [6], egyegyedül a magyarságnak hibája, vétke, sőt bűne. Nemcsak a hitleri Németország fajelméletének számos erősen magyar-ellenes irodalmi termékére gondolunk itt, hanem arra is; hogy az asszimilációt csak a magyarság rovására író tudósok és politikusok lassan-lassan *csak* az asszimilált réteget látják a szemük előtt. VAJANSKÝ szerint a magyar kultúra »idegen kultúrák főzete« [7], a modern szlovák író pedig még a magyarságnak feltételezhetően természetes szaporodását is a »statisztikai magyarosítás«, más szóval az erőszakos asszimiláció rovására írja [8].

Azzal az egyoldalú állásponttal szemben, amelyik a századvégnek kétségtelenül erőszakos, szándékosan élnemzetlenítő magyarosításával magyarázza a Dunamedencének mindennemű asszimilációját, a tárgyilagos kritika hangja is megszólalt és végezetül olyan, az európai történeti fejlődésben egyedülálló folyamatra mutatott rá, amelynek a XIX. század utolsó harmadában tapasztalható magyarosító törekvések — mind tömeglélektani; mind pedig társadalmi szempontból — csak következményei voltak. E kritika állapította meg, hogy a nem-magyar származású nemességnek, melynek a XVIII. század vége előtt tanúsított patrióta magatartására e sorok írója több helyen a »hungarus« jelzőt használta, az egész XIX. század folyamán tapasztalható magyarrá-asszimilálódása — főleg a század első felében — annak tulajdonítható, hogy a Dunamedencében a modern nemzeti gondolatnak két válfaja lett uralkodóvá [9]. A nemesség a haza konkrét fogalmán alapuló magyar nemzeti gondolathoz csatlakozott, mert

ebben addigi, közös patriotizmusának folytatását látta; e patriotizmusban *Hungárián, magán az országon* volt a hangsúly, s ezért volt előtte egészen természetes, hogy »Hungária« a XIX. század divatja szerint nemzeti nyelvre fordítva Magyarországot, »hungarus« pedig magyart jelent; ennek tulajdonítható, hogy az »ungarisch-madjarisch«, »uhorský-mad'arský« megkülönböztetés a magyar nyelvben magyar szóval mind a mai napig sem fejezhető ki [10]. Az akkori Magyarország területén lakó nem-magyar népek ébredező nemzeti öntudata viszont a németes nemzeteszemből, annak miszticizmusából táplálkozott. Egészen természetesnek tarthatjuk, hogy a haza konkrét fogalmán »felül« álló, öntudatához a tartalmat csak a faj, a származás, a nyelv, a népköltészet romantikus tényezőiben kereső nemzeti eszmét [11], a félig még a rendi patriotizmusban élő nemesség nem tette magáévá; a magyarságtól külön váló, majd vele oly sajnálatosan szembezálló nemzetiségek írói tehát csaknem kivétel nélkül polgári, kispolgári, illetőleg népi származásúak. E ténynek a XIX. század dunai társadalmi fejlődésére ma még — a részlet-kutatások híján — teljes egészében fel sem mérhető hatása van. A magyarságnak akkor pillanatnyilag helyzeti előnyt biztosító társadalmi egyenetlenség a magyar történelem XX. századi szomorú eseményeinek sok szempontból okozója, előidézője volt.

De a XVIII. század közös patriotizmusával nemcsak a nemességnek, hanem az idegen származású polgárságnak az asszimilációja is magyarázható [12]. A főleg német eredetű polgárság magyarrá-hasonulásának útja — az idegen eredetű nemesség asszimilációjához hasonlóan — a XIX. század elején indul el, a hazához való ragaszkodására azonban a XVIII. században még töretlenül élő »hungarus« patriotizmuson kívül a korszerű, felvilágosodás-korabeli osztrák állambölcséletnek is hatása volt. Ezért a német származású polgári réteg magyarosodása kezdetben nem olyan gyors és magától értetődő, mint az idegen származású nemességé; az első évtizedekben *irodalmi* magyarosodásról kell beszélnünk, amelyben kétségtelenül a patriotizmus a lelki elindító tényező: »... a német polgárság többsége partialis patriotizmusában abban látja a zavartalan magyar-német együttélés legfőbb biztosítékát, ha különállását feladva érzésben, gondolkodásban, sőt nyelvben is mennél erősebben összeforr a magyarsággal.« [13] Ez a kezdő lelkiállapot, a patrióta alapon magyarosodásra-igyekevés kap igen nagy támasztékot abban a tényben, hogy a század eszméit, a »szabadság-egyenlőség-testvériség« jelszavát, a demokráciát a magyar szellemi vezetők hirdetik elsősorban. »A szabadság ügye magyar ügy.« [14] 1848 és az azt megelőző, majd követő események döntő befolyással voltak arra, hogy a polgári réteg magyarrá asszimilálódása meggyorsult és számában is növekedett [15]: hogy magyarrá válásában az *akarati* elemnek is kétségtelen, sőt igen nagy szerepe volt, azt elsősorban a szabadságot, a bécsi udvar reakciós légkörével szemben-állást, a társadalmi felszabadulást jelentő 1848-nak lehet köszönni: »... a felvidéki városok polgárai erősen cselekvően vesznek részt a magyar ügy védelmében. Szinte csodálatos, hogy az eddig lassan beolvadó, megfontolt, minden szenvedélyes kilengéstől idegenkedő cipszerek milyen tömegekben sietnek a honvédség soraiba.« [16].

Mielőtt tulajdonképpeni mondanivalónk bemutatásába kezdenénk, még egyet szeretnénk hangsúlyozni: — mint PUKÁNSZKY BÉLA is bemutatta

idézett művében, az asszimilációval kapcsolatos jelenségek tárgyalásánál eddigi kutatóink legnagyobbbrészt kiemelkedő egyéneket, a politikai és irodalomtörténet nevezetesebb alakjait vették alapul. Ha az egész kérdésnek éppen *társadalmi* tényezőire és következményeire gondolunk, akkor viszont azt kell mondanunk: — a dunavölgyi asszimilációs kérdés teljes tisztázása csak akkor válik majd lehetővé, ha minél több példáról lebbenthetjük fel a fátylat, amelyek a névtelenségbe hullott egyéneknek, a csendes, kenyérkereső munkában eltöltött életsorsoknak az idegen néptestből a magyarságba vezető útját rajzolják meg.

BROSZ JÓNATHÁN 1823 július 26-án született Felkán, Szepesmegyében [17]; ugyanaznap keresztelte meg [18] KLEIN SÁMUEL, Felka városának templomot építő, a Szepességnek irodalmi igényekről tanuskodó nevezetes evangélikus lelkésze [19]. Klein Sámuel egyik művének tanúsága szerint [20] benne gyökerezik abban a hagyományban, amelyet másutt mind a három dunamedencei népnél — magyarnál, szlováknál, magyarországi németnél — egyaránt feltalálható »protestáns irodalmi hagyomány«-nak nevezünk [21], Magyarország történetéről írt műve [22] azt mutatja, hogy patriotizmusában mélyen él a magyarral közös haza élménye; — de műveinek — az egy idézett latinon kívül — németnyelvűsége, az a körülmény, hogy a fontosabb, átfogóbb jelentőségűeket Buda mellett Lipcsében adja ki [23], arra utal, hogy még nem szakadt ki a német környezetből. Ha nem is az erudíció síkján, de ugyanezt a lelki képet nyújthatták Jónathán szülei: édesapja, BROSZ MÁRTON, az idézett keresztlevél tanúsága szerint felkai »polgár és építőmester« és édesanyja, szül. SANITTER MÁRIA. Hogy tudtak-e magyarul, azt nem sikerült kiderítenünk. Brosz Mártonnak egyetlen reánk maradt megnyilatkozása aláírás egy — igaz, hogy Bach-korszakban írt — németnyelvű ügyvédi meghatalmazáson [24], amelyen azonban maga KLEIN ERNŐ, a szabadságharc híres szepesi lelkésze, a nemzet, örök toborzója [25], az említett KLEIN SÁMUEL fia is — akinek később, éppen a szabadságharcban viselt dolgai miatt el kellett Felkáról menekülnie [26] — németül írta alá a nevét. Annyi azonban bizonyos, hogy a kétségtelenül német családi nevet [27] már az apa, MÁRTON is magyaros helyesírással: sz-szel írja, Jónathánnak idézett anyakönyvi kivonatában a gót betűkkel írt szövegben a Brosz családnév végén szereplő sz éppen olyan élesen különbözik a »dass« (»hogy«) szó β -étől, mint az összes többi, rendelkezésünkre álló hivatalos és családi iratban: — a szepességiek is, akik ismerték a családot, vagy legalábbis egyik tagját, sz-szel írják a nevet, amely a gótbetűs szövegekben elüt a többi német s-től (\mathfrak{s} j β); a latinbetűs szövegekben pedig a német helyesírással írt nevek írásmódjától. A rendelkezésre álló iratok közül egyetlenegy levélben szerepel a család neve németes helyesírással »Bros«-nak: Jónathán bécsi megbízottja, POLATSEK feleségének hősünkhöz írt levelében [28]. Tehát csak az idegen, a bécsi, a nem hazai nem tudja a családi név »helyes« (magyaros) írását, otthon, a hazában, a Szepességen még a »k. u. k. Stuhlrichter«-ek is tudják, hogy magyarosan, sz-szel kell írni. Igaz, hogy az o-ra a vessző: ó már csak akkor kerül rá, amikor útunk végére fogunk érni s Jónathán teljes elmagyarosodásáról számolhatunk majd be.

Jónathán gyermekkoráról nem sokat tudunk. Az elemi iskolát Felkán végezte, németül: — sajnos, csak hittankönyvének a címe maradt ránk s

ebből következtethetünk [29]. Kétségtelen, hogy — mint a Szepességnek minden egykorú szülötte — abban a józan, hűvös, megfontolt légkörben nevelkedett, amely a századvég illúziókkal telt szókincsével »derék«-nek nevezett cipszereket általában jellemezte [30]. E józan önmérséklet megtalálta a maga szempontjából hasznos, célravezető középutat a múlt század első harmadában: — akkor, amikor hőszünk született és mint kisgyerek, szülővárosában kezdte elsajátítani a művelődés alapelemeit, még egyáltalán nem szakadt el — értelmiségi rétege sem — a német népiségtől, csendes hűséggel vallotta őseinek puritán protestantizmusát, de ugyanakkor már nem fogadta el a szomszédságában élő szlovákságra oly' erős hatást gyakorló német nemzeti eszmét: patriotizmusa teljes mértékben a hazá talajához köti. Ösztönei még németek: LUTHER német bibliája éppúgy jelzője ennek a német ösztönvilágnak, mint az a tény, hogy társalgási nyelve a német (kollektíve még sokáig az is marad). De *öntudatában* a Magyarországhoz tartozást nemcsak a családnév írásának előbb említett magyaros jellege jelzi, hanem az olyan apró megjegyzések is, mint: — »Wir, Ungarn.« [31].

Jónathán középiskolába a közeli Kézsmárk evangélikus lyceumába kerül: — sejtelmünk sincs róla, tud-e már magyarul ebben az időben. A kézsmárki lyceum az ötvenes évek végén, a hatvanas évek elején már hűen követi a szepesi polgárság értelmiségi rétegének magyarosodását, az ott tanuló fiatal szlovák költő, ORSZÁGH PÁL (a későbbi HVIÉZDOSLAV), Petőfi stílusában versel az önképzőkörben [32], de hogy ez a magyarosodási folyamat megindult-e már ebben az időben, arról nincs adatunk. Úgy hisszük, egészen bátran feltételezhetjük, hogy a harmincas évek második felében a kézsmárki lyceumba került felkai diák ott — ha szélesebb látókörrel és nemesi, esetleg szlovák népi elemekkel átszönten is — mégis nagyjából ugyanazt a német népi talajból kisarjadt, de »hungaros« patrióta öntudatú polgári szellemet szívta magába, mint a szülői házban, Felkán.

Élete akkor ért döntő szakaszába, amikor a középiskola legfelső osztályának, majd a jognak az elvégzésére az *eperjesi evangélikus kollégiumba* érkezett. Az eperjesi evangélikus kollégium többi testvérintézményét jóval megelőzve állott a magyar nemzeti eszme szolgálatába; jellemző, hogy a kor eszméivel, különösen a társadalmi kérdésekben tanúsított nemes magatartásával és a nemzeti megbékélés, az egymással hadakozni kezdő nemzeti öntudatok közti kiegyenlítődés terén szintén elől jár a kor evangélikus iskolái között. S bár a német irodalmi kör megelőzte, 1827-től kezdve már Magyar Társasággal rendelkezett, amely a magyar irodalomnak, mint választható tantárgynak a tanítását is kiharcolta [33], éppen 1840-ben pedig, amikor Jónathán a tanítványai közé került [34], VANDRÁK ANDRÁSNAK, a kollégium neves, a Magyar Tudományos Akadémia tagjai közé is felkerült professzorának kezdeményezésére »a bölcsészeti tudományok is magyarul szólamlottak meg« [35]. Vandrák — mint családi neve mutatja — maga is asszimiláns, kispolgári származású [36], akárcsak tanítványa, akiről szólunk, viszont nagy szerepe van nemcsak abban, hogy az eperjesi kollégium eredeti hungaros-patriotizmusa mellett magyar nemzeti szelleművé, sőt, a magyar nemzeti mozgalmaknak országszerte ismert középpontjává lett, hanem abban is, hogy tanítványai megismerkednek a korszerű gondolkodásmóddal, a század demokratikus és magukat haladókk-

nak valló eszméivel, a racionalista, de azért teológizáló filozófia vonalán. Jónathán Eperjesen bölceletet és jogot tanult: VANDRÁK és CSUPKA ANDRÁS [37] tanítványa volt. De míg Csupka, akinek hosszú nemzedékekre gyakorolt előnyös pedagógiai hatása szintén kétségtelen, a jogtudomány és elsősorban a magyar magánjog gyakorlati elsajátításában lehetett segítségére [38], addig Vandrák világnézetére, a nagy, döntő életkérdésekben tanúsított lelki magatartására, a magyarságba való asszimilációjára is kétségtelenül igen nagy hatással volt.

Vandrák, mint filozófus és jogbölcész, a jénai [39] kantiánusnak, JAKOB FRIEDRICH FRIES-nek a tanítványa, aki a kanti tiszta ész kritikájához nem spekulatív úton, hanem az emberi szellem, illetőleg agy természetrajzán keresztül jutott el. Filozófiáját ezért »antropologizmus«-nak nevezik [40]. Ezt a filozófiát, amelynek a kor többi német filozófusával, különösen a hazai német és szlovák írókra ekkor már erősen ható HEGEL romantikus dialektikájával szemben racionális vonásai elvitathatatlanok, Vandrák sajátos, inkább a világias deizmussal, mint az eredeti evangélikus teológia tanításával rokon vallásossággal párosította. »HEGEL dialektikai s HERBARTH matematikai pókhálóin a philosophiában járni nem tudott — mondja róla szintén erősen racionalista életrajzírója —, azt a bölcsészetet kedvelte meg, mely az értelmet felvilágosítja, a szívben nemes érzelmeket gerjeszt, az akaratot erényes tettekre ösztönzi s a népek életét a jólét, jogosság és erényesség minél nagyobb színvonalára segíti.« [41]. Ha ehhez hozzátesszük, hogy kiváló pedagógiai érzeke mellett szónoki képességével, elragadó erejű beszédeivel is döntő elhatározásra tudta az ifjakat serkenteni »a dermesztő közönyt, a korcsosuló érzelmeket, a cudar önzést, a tétlen lustaságot, elvetemült jellemtelenséget« ostromozva [42], előtünk áll a kor kispolgári értelmiségének ideálja, az, amivé az ennek az ideálnak megfelelő cipszer talajból elindult BRÓSZ JÓNATHÁNNAK lennie kellett és amivé lett is. A protestáns hagyományt, amelyet az ősök patriarkális öntudatával őrzött kis szülővárosának, Felkának a népe, templomépítő papjával, a már említett KLEIN SÁMUEL-lel egyetemben, a felvilágosodott értelmű, »nemes« érzelmű, »erényes tettekre« törekvő racionalizmus fékezi és sarkallja — nem annyira az evangélium-hirdette kegyelemben való hitre, mint inkább »az igazság követésére és a szeretet gyakorlására« [43]. Ez a tény nemcsak azért érdekel bennünket, mert Brósz Jónathán későbbi élete tökéletesen igazolja Vandrák tanításának sikerét, annyira követni tudja ezt az életeszményt — hanem azért is, mert azzal, hogy a század közepén egymással erősen küzdő két filozófiai irányzat: romantikus misztika és klasszikus racionalizmus közül tanára hatására az utóbbit választja, közelebb kerül a magyar nacionalizmus gondolatvilágához. Bevezetőnkben említettük, hogy a magyarság és a nemzetiségek egymással szembe-állását elsősorban a kérdés társadalmi vonatkozásainak következményeképpen a magyar nemzeti eszme konkrétabb — racionálisabb — »franciásabb« (és ezért demokratikusabb) jellege okozta a nemzetiségek németes, Hegelt követő, romantikus-misztikusabb szellemi világával szemben. Brósz Jónathán a racionális filozófiát, a nemes erényekre ösztönző polgári érdemetikát hirdető Vandrák tanítványaként kétségtelenül közelebb került a magyar nemzeti gondolathoz, mintha egy érzelmektől túlfűtött, misztikusan romantikus professzor tanítványa lett volna.

Persze, a filozófiának, mint alapvetésnek a hatása a magyarosodás számára mindössze csak jó melegágyat teremt. Ilyen melegágy vajon a latin nyelvnek tökéletes elsajátítása is? Mint már említettük, mikor Brósz az eperjesi kollégiumba került 1840/41-ben, már nemcsak a magyar irodalmat, hanem a bölcséletet is magyarul tanítják, az 1840. szeptember 9—11-én tartott evangélikus egyetemes gyűlés elrendeli, hogy »minden olyan tantárgy, mely szövevényesebb terminológia nélkül előadható, magyar nyelven taníttassék, minden bizonyítvány és iskolai kimutatás magyar nyelven szerkesztessék, s a magyar nyelv és irodalom kötelező tantárgynak tekintessék« [44], azért a latinnak mégis megvolt még a helye mind tantárgyként, mind pedig egyéb előadott tantárgyak nyelveként [45] úgyannyira, hogy Brósz, a kor többi jogászához hasonlóan, tökéletesen elsajátította és latin nyelven joggyakorlatot is folytatott [46]. Ha meggondoljuk, hogy a latin a rendi alkotmány idején a magyarság s Hungária nemmagyar népei között is milyen összekötő kapcsot jelentett [47] s hogy használatában a közös hazai élményének hagyományai kétségtelenül benne tükröződnek, akkor talán nem hat paradoxonként, hogy a német népi környezetből az eperjesi kollégiumba került polgár ifjúnak legalábbis »hungarus« patriotizmusát a latin órák, a tankönyvek latin nyelve, a jogtudományoknak akkor nálunk még csaknem kizárólagos latinítása mennyire megerősítette.

De a »melegágy« megteremtésén kívül az eperjesi kollégium sokkal erőteljesebb, döntőbb tényezőkkel is hozzájárult fiatal és értelmes tanítványa elmagyarosodásához. Azonkívül, hogy a bölcséleti osztályba oda érkező ifjút legfontosabb tantárgyaira: bölcséletre és irodalomra magyarul tanította — a kollégiumban a tanároknak közismert —, hogy a kor szavával éljünk — »rebellis szelleme« ismét csak a magyarság felé hajtja Jónathánunkat. Igaz, hogy a bécsi udvar zárt konzervativizmusának a szemüvegén keresztül mindenemű protestáns erkölcsi testület »rebellis«-nek számít s még a XVIII. század végén is »... a protésztańs tanárok arra köteleztetnek, hogy eskü alatt magukról térítvényt adjanak, hogy semmiféle titkos társulathoz nem tartoznak, sem tartozni nem fognak akarni« [48], de a XIX. század negyvenes éveiben Bécsben »rebellis«-nek nevezett magatartás Eperjesen a magyarsághoz tartozást is jelentette. Hallgássuk csak még Vandráknak a szavait: »1831-től 1848-ig pezsgőbb életet mutat valamint az egész ország; úgy annak befolyása alatt a Collegium is. A nemzetiség eszméje öntudatos életre ébredt és hatalmas mozgalmakat idézett elő minden irányban. Regeneratio és reform, a korszellem jelszava minden institutióknál, politikai, társadalmi, vallásos, tudományos és technikai tekintetben. Az új kovász hatni kezd, forrásba hozza az életet... Kezdődnek a küzdelmek. A magyar irodalom bámulatos módon fejlődik...« [49]. Korszellem és magyarság: e kettő egyesül ebben a szemléletben s ha Brósz Jónathán az eperjesi kollégiumban jól megtanul magyarul, ez azt is jelenti, hogy elsajátítja a kor »rebellióját«, csatlakozik a polgári demokrácia eszményvilágához, részt vesz a reformkor ifjúságának szellemi forrongásában. Megengedjük, hogy a tétel fordítva is igaz: a lényeg, hogy a kollégium a kor forrongásainak a középpontjában áll s ezzel együtt magyar kulturális középpont is. »A világhódító nagy eszmék, a szabadság, egyenlőség, testvériség, lázba hozták a Collegium ifjúságát is. A pozsonyi,

majd a budapesti eseményeknek híre elterjedt Sárosban s Eperjesen is s a szabadelvűek és konzervatívok mozgalmi hullámszámba hozták a társadalmat. Eperjes és vidéke nehezen mozdult volna, de a fiatalság, a tanárok és tanítványaik magasan fellobogó hazafias érzelme általánossá tette a háromszinű kokárdákkal jelzett, magyar nemzeti hazafias buzgalmat...«, írja lelkesen — igaz, hogy már a 48-as eseményekkel kapcsolatban — a kollégium krónikása [50], de a kép megfelelő módosítással érvényes a szabadságharcot megelőző időkre is; a korszellem és a magyarság, a »rebellió« és a magyar kultúra együtt épül Vandrák tanítványában, Brósz Jónathánban is.

Mindezzel talán már céloztunk arra is, hogy az életrajzíróinál szorgalmasnak és ragyogó tehetségűnek bemutatott Jónathán nemcsak professzorától, illetőleg professzoraitól kapott világnézeti-politikai fejlődéséhez és magyarrá-asszimilálódásához indítékokat; — e szempontból nem érdektelen megvizsgálunk iskolatársait is. Nem egy egész életre szövődő barátságunk lehetünk majd e vizsgálódásunk folyamán a tanúi. A Vandrák András tanítványairól szóló, már idézett névjegyzékből megállapítható, hogy kik voltak osztálytársai: a 67 név közül a rendelkezésünkre álló forrásokból négyről tudtuk meg a mi szempontunkból fontos dolgokat.

PAYER HUGÓ [51] szintén szepesi polgár-ivadék, a Felkához közel eső Mateóc szülötte; élete pályáján — talán annak bizonyítékeképpen, hogy a magyarosodás mégsem erőszak terméke és az egyéni hajlammal, beállítottsággal is erősen összeköttetésben állott — mégsem lehetünk az egyenesen ívelő, töretlen asszimilálódásnak tanúi, mint Brósznál; esetleg poroszországi, berlini egyetemi tanulmányai járultak hozzá, hogy inkább benne maradt a német népi közösségben. Payer egész élete a tekintélyre vágyó polgáré; miután 48/49 eseményeitől óvatosan távolmaradt, 1867 után a Kézsmárki Takarékpénztár pénztárosa, majd a Kézsmárki Bank igazgatója lett. Német ösztönű, a közös haza patriotizmusában öntudatosodott szellemvilága a Magyarországi Kárpát Egyesületben élte ki magát. Mint ennek a magyarországi természetjárást hosszú éveken át népszerűsítő egyesületnek egyik alapítója és fejlesztője tette maradandóvá nevét.

Payer életpályájánál sokkal többet mond számunkra Jónathán három másik osztálytársának, DRASKÓCZY GYULÁNAK, DUKA TIVADARNAK és KRIVÁCSY SÁNDORNAK a neve. Ha ugyanis Payer típusa az óvatos polgárnak, ez utóbbi három a kornak nem is olyan nagyon névtelen *hősei* közé tartozik. DRASKÓCZY GYULA, aki később mint gazdasági közíró tűnt ki a hatvanas években, a 48/49-es szabadságharcban kapitány volt a Bocskay-huszároknál [52]. DUKA TIVADAR, a neves Kelet- (India-) kutató, aki kezdetben a forradalmi magyar pénzügyminisztériumban volt írnok, majd nemzetőrként, honvédfőhadnagyként, mint Görgey Artúr fővezéri titkára és hadsegéde szolgálta végig a szabadságharcot és a világsi fegyverletétel után TÜRRI ISTVÁN társaságában ért ki emigrációs útján Londonba. Itt orvosi oklevelet szerzett s mint orvos jutott ki Kelet-Indiába, Bengáliába [53]. KRIVÁCSY SÁNDOR édes testvére KRIVÁCSY JÓZSEFNEK, a honvéd vartüzér főparancsnok alezredesnek, akit 1851-ben halálra ítélték, de kegyelmet kapott, ítéletét 10 évi königgrätzi államfogházra változtatták át, 1859-ben szabadult, Románián át Olaszországba ment s ott harcolt Ausz-

tria ellen [54]. Ha Brósz további életpályáját figyeljük majd meg, akkor azt fogjuk tapasztalni, hogy e három osztálytárs magatartása sokkal inkább volt rá hatással, mint az előbb említett Payeré. Mert vajon elképzelhető-e, hogy azok, akik a szabadságharcban aránylag jelentős katonai szerepet játszottak, illetőleg az, akinek édes testvére élte végig a Habsburgokkal nem alkuvó honvédtisztek sorsát, diák korukban nem vettek részt a kollégium rebelliós és magyar nemzeti mozgalmában?

Ha már most egyfelől PAYER, másfelől DRASKÓCZY, DUKA és KRIVÁCSY között a származás, a társadalmi helyzet szempontjából vonunk párhuzamot, nem kis meglepetéssel állapíthatjuk meg, hogy a kispolgári származású BRÓSZ, az építómester fia a politikai-nemzeti kérdésekben nem polgári társaihoz, hanem a három nemesi ivadékhoz áll közelebb. Anélkül, hogy túlságosan hosszan időznénk e ténynél, még azt is megemlítjük, hogy Jónathánnak egész életében legjobb barátja, akit — bár neve az idézett Vandrak-féle jegyzékben nem szerepel — szintén a kollégiumban ismert meg s akivel mindvégig a legmeghittebb viszonyban volt, akinek hozzá írt magyarnyelvű leveleiből a nehéz időkben is ragaszkodás és baráti segítőkészség csendül ki [55], aki pártfogó kezét nyújtotta feléje, mikor a szabadságharc után »számkivetésre ítélték« [56], majd később, idősebb korukban belső barátja, fiának, LÁSZLÓnak esküvői tanúja [57], a családnak mindennapos vendége, névnapokon és egyéb alkalmakkor elszórakoztatója [58]: — a szintén eperjesi jogász, majd kassai törvényszéki bíró NAGY LÁSZLÓ [59] is a nemességhez tartozott.

Paradoxon-e, hogy abban a korban, amikor a demokratikus »rebellió« eszméi jelentették a magyarságot, a szepességi német kispolgár-ivadék számára az »úr = magyar« is elválaszthatatlanul összetett fogalommal lesz [60]? A már-már egészen világosnak és egyszerűnek látszó kérdést ez az új szempontunk mintha összekúsálná és zavarossá tenné?

Eperjesi tanulmányainak befejezte után Liptó vármegyébe, a KUBINYI családhoz megy, nevelőnek és — ügyvédi vizsgálat előtt állván — patvaristának. Egy Kubinyi — az idézett Vandrak-féle jegyzék tanúsága szerint KUBINYI ARNOLD, a Várgedé községben lakó KUBINYI KÁROLY és KEREPÉSSY APOLLÓNIA fia — osztálytársa volt [61]; de a családhoz ezenkívül úgy is összeköttetést szerezhetett, hogy kedvelt professzora, Vandrak András is kapcsolatban volt vele [62]. A fiatal asszimiláns tehát életének első nem tanulmányi, hanem kenyérkereső lépését Liptó vármegyének egyik kevertvérű nemesi családjánál tölti, hasonlónál ahhoz, amelyen e sorok írója a nagyrészt szláv (szlovák) eredetű nemességnek a magyar nemzeti gondolathoz való csatlakozását mutatta be a XVIII.—XIX. század fordulóján [63]. A »magyar« fogalmának az »úr«-ral, »nemes«-sel való azonosítása itt ismét csak megerősödhetett benne. Valószínűnek tartom, hogy itt tökéletesítette szlovák nyelvtudását, úgyannyira, hogy később, ügyvédi gyakorlatában a másik három nyelvvel — magyarral, némettel, latinnal — egyforma könnyűséggel tudta használni [64]. De a sok-, a kevertnyelvűség már nem ronthatta le magyarság-képét, nem törhette meg asszimilációs útját, amelyben — mint ahogy az eddigiekből is sejteni lehet — kétségtelenül sok *akarati* elem van.

Így kerül 1847-ben Péstre, hogy letegye az ügyvédi vizsgát. Magyarul vizsgázik a pesti »ítélő tábla kebeléből« rendelt küldöttség, névszerint«:

gróf CZIRÁKY JÁNOS királyi kamarás, KOPÁCSY JÓZSEF és GEDEON LAJOS ítélő táblai bírák előtt [65]. Véletlen-e, vagy méltó módon zárja le a magyar jogtudomány új, képesített művelőjének nemcsak tanulmányát, hanem velük kapcsolatos magyarra-hasonulásának útját is, hogy ügyvédi oklevelén látjuk először a véglegesen magyarrá-levés döntő jelét, a hosszú ó-t? »Brósz Jónathán«: írja az oklevél s ő ezzel lép be a pesti dolgozók életébe, mint »ügyvéd-segéd« ELISCHER BOLDIZSÁR és detrichfalvi DETRICH JENŐ ügyvédekhez [66]. A szepességi származású asszimilált polgárhoz és a lipóczi nemeshez [67]. 1847. szeptember 14-től 1848. április 10-ig tartózkodik Pesten s dolgozik az említett ügyvédeknel: — »és mint ilyen ügy szaktudományában jártasság, mint ernyedetlen szorgalom, pontosság s hűség tekintetében megelégedésemet tellyesen ki érdemelte, — s különösen erkölcsi maga viseletében is —, egy békés, józan gondolkodású, s egészen szeplőtelen jellemű férjfiúnak bizonyította magát.« Szóról-szóra idéztük a négy évvel később kiállított működési bizonyítványt, mert ezenkívül Brósznak pesti életéről semmi egyebet sem tudunk. Hogy szorgalmas és jártas a maga tudományában: azt már diákkorával kapcsolatban is tapasztalhattuk, nem is lepődünk meg hát a működési bizonyítvány e szakaszán; azt viszont — nem is enyhe meglepetéssel — méltán megjegyezhetjük, hogy aki a legforróbb, legdöntőbb időszakban mindössze a »békés, józan« jelzőket érdemli meg akkor, amikor nem működését, hanem egész személyiségét jellemzik, 1848-ban — legalábbis az első pillantásra — aligha lehet az események hőse. Igaz, hogy a józanság, mint magatartás, mint életforma, éppen a szepességi polgárookra vonatkoztatva, már fejtegetéseink elején is előkerült; viszont 1848 márciusa — amelyet pedig Jónathánnak, mint szemés fültanúnak, ott, a helyszínen kellett végigélnie — éppen nem a »békés és józan« elemek műve volt.

Hogy lehet hát mégis, hogy viszont 1848. április közepén Felkára hazatérve — az események élére áll és a Bach-korszak reakciós magisztrátusa szerint: »hat... seine radicalen Gesinnungen als eifriger Anhänger der Umstürzpartei durch öffentliche Reden und Beschimpfungen der allerhöchsten Dynastie an den Tag gelegt...?« [68] Ha csak a pesti bizonyítvány »békés és józan« jelzőjére gondolunk, akkor egy pillanatra az is átvillanhat az agyunkon, hogy: — talán éppen a forró események elől tért haza, hogy otthon, a szülői háznál, a békés kispolgárok szürke környezetében a harcos időkben — PAYER HUGÓ mintájára — megbújhatson?

Otthon, mint ügyvéd, szorgalmasan intézi polgártársainak ügyes-bajos dolgait s ezenkívül mint Felka város főjegyzője is tevékenykedik. De már a bizonyítványban, amelyet »Felka XVI. Szepesi Városa Polgármestere, Főbírája és Tanácsa« e működéséről »1849^{dik} évi Június 22^{kén}« magyar nyelven kiad [69], »feddhetetlen erkölcsi magaviselete« mellett az szerepel, hogy »hazafisága által magát mindig kitünteté«. 1849. júniusában ezt a minősítést pusztán békés józansággal aligha lehetett kiérdemelni.

Felka a középpontja annak a »nemzeti gárdának«, amelyet KLEIN ERNŐ felkai lelkész irányításával [70], KOCZOGH őrnagy parancsnokságával szerveztek meg. Sajnos, Koczogh őrnagy személyéről sem sikerült megtudnunk, pedig Brósz Jónathán, mint e gárda tagja, a parancsnok adjutánsa lett s 1848. december 10. és 11-én ilyen minőségben részt vett abban a csatában, amelyben a honvédség a Kassától keletre és észak-keletre el-

húzódó hegyvonulaton és Budamer községnél a Zboró—Eperjes felől közelítő Schlick altábornagy csapataival szemben Kassa városát védte [71]. Véletlenség-e, vagy máig még felderítetlen összefüggések következménye, hogy ugyanebben a csatában az eperjesi kollégium nemzetőr csapata [72], sőt maga a mintakép-professzor, a Jónathán asszimilációs útjában oly' nagy szerepet játszó VANDRÁK ANDRÁS [73] is részt vett? Az biztos, hogy Jónathán nem az »alma mater« csapatával védi a neki akkor még idegen, csak éppen a haza egy bizonyos pontját jelentő várost, a kollégiumi nemzetőrök névsorában nem szerepel, pedig a 43 közlegény közül 14, tehát kerekén 33% a Vandrák tanítványa [74], de a felkai »gárdát«, a felkai nemzetőrséget ebben az időpontban már ugyanaz a lelkesedés hevíti, mint a kollégium tanulóit.

A kassai ütközet gyászos véget ér: a honvédség hanyatt-homlok menekül, vesztesége holtakban és sebesültekben 250 főre rúg. Nem tudjuk, Jónathán hogy került haza a nagy menekülésben; Felka városában Bach-korszakbeli magisztrátusának ellené kiadott s már említett bizonyítványában [75] azt olvassuk, hogy »mit bewaffneter Hand gegen k. k. Truppen bei Margetzan [76] geschossen... habe«. Nem tudtam felderíteni, hogy csak a nemes magisztrátus tévedése ez az állítás, t. i., hogy a kassai csata színhelyét helyezték át a Felkától ugyancsak délre fekvő Margitfalvára, vagy pedig, hogy Jónathánunk a kassain kívül még egy másik, talán kisebb s a Margitfalvánál lezajlott csetepatéban is részt vett. Ez azonban már nem változtat a dolgok lényegén. S nem változtat az sem, hogy a lelkes KLEIN ERNŐ már idézett levelében [77] »a nemzetőrség és különösen a nemzetőri tisztak a kassai csata alkalmával bátortalan magatartását ecsegteli«. Jónathán soh' se volt katoná hazatér s a tűzkeresztségben igen sok ember veszíti el az eszét. De midőn hazatér s otthon elernyedésben, bénán találja szülővárosát, úgyannyira, hogy Klein magát Kossuthot is értesíti Szepes megye fegyelemnélküliségéről és elbátortalanodásáról, a hangulat megváltoztatása céljából erélyes teljhatalmú kormánybiztost és katonaságot, lovasságot kérve: — Jónathán nem vonul el csüggedten, orrát lelógatva a »magánéletbe«, hanem tüzel, buzdít, kitartásra int. E munkássága talán még jelentősebb s még jobban mutatja a szabadság és magyarság felé megtett útját, mint maga az ütközetben való részvétele. S mikor a szepességi honvédelmi bizottmány Kossuth függetlenségi nyilatkozata tárgyában 1849. május 15-én tartott ülésen MONTSKO ISTVÁN ker. gróf elnöksége alatt »egyhangúlag határozza, akarja és rendeli: miszerént a trónvesztett és száműzött, hitszegő Habsburg-lóthringi ház minden nétaláni pártolóját, mint hazaárulót, a törvény súlya s az örök kárhozat átka akként érje, mint éri s érendi az ama zsarnok családot s undok bérenceit« [78] s egyúttal elrendeli azt is, hogy ünnepélyes külsőségek között, istentiszteletekkel megelőzve, zászlódíszben, kivilágítással, a Habsburgok képeinek eltávolításával a függetlenségi nyilatkozatot minden szepesi városban olvassák fel: — persze, hogy Felkán Brósz Jonathán jelentkezik erre a szerepre, ő az, aki a város főterén, polgártársainak örömujjongása közben, magyarul felolvassa, hogy Magyarország elszakadt a Habsburg-dinasztia birodalmától és szabad, független ország lett.

A német polgár-ivadék Eperjest, Pestet és a kassai ütközetet megjárva, a korszellem útján, végképp és visszavonhatatlanul beleolvadt a magyar nemzeti közösségbe.

Persze, hogy a bukás és üldöztetés idején neki is meggyúlik a baja. Tudunk arról, hogy börtönbüntetést szenvedett: »nach Kaschau in Gewehr-sam gebracht und nur auf vieles Bitten seiner Angehörigen losgelassen wurde« [79], de hogy mikor, arra nincs adatunk. A családi legenda szerint egy ideig Lengyelországban — Galíciában — is bujdosott, de a két postakocsi-menetjegy, amelyet az iratok között a legenda alátámasztására őriznek, már 1855-ből való [80] s egy családi levél minden kétséget kizáróan bizonyítja, hogy Jónathán ebben az időben már üzleti ügyben járt Krakkóban [81]. 1849. szeptember 30-án, mint az erről kiadott 49. sz. »Elismervény« tanúsítja, SEMSEY ALBERTnél [82], Sáros megye elnökénél jelentkezett, aki megparancsolja neki, »hogy az általa aláírt térítvény értelmében a kiírt helyen tartózkodjék, s bármikor, és hova kívántatni fog, személyesen megjelenjék«. Mindazonáltal, ekkor még van annyi mozgási szabadsága — vagy mersze? —, hogy akkor, amikor a KLEIN ERNŐ és az ő buzdítására a szabadságharc pártjára került felkai polgárokat az új, császárpárti magisztrátus üldözőbe fogja, elvállalja védelmüket [83] és a túlbuzgó magisztrátus ellen panasszal is él [84]. De megjárja, mert még a reakció uralma alatt is bátor viselkedéséért kezdetben még csak figyelmeztetésben részesül [85], majd az ügyvédek felülvizsgálatáról és új ügyvédi engedélyek kibocsátásáról szóló 1852-i rendelet végrehajtása során az ügyvédek jogát is megvonják tőle [86]. Azért-e, mert a rendelet értelmében a »cs. és kir. kerületi Főtörvényszék«-hez beadott kérvénye teljesen hibátlan magyarsággal, az *anyanyelv* használatára jellemző magasröptű stílussal szól? [87]

A szabadság és a magyarságba-olvadás útján sorstársai, szinte az egész Szepesség értelmisége mind mellé áll, hogy visszakapja az ügyvédség gyakorlásának jogát. Fajtájának »józsansága« most érvényesül: imponáló önmérséklettel és megfontoltsággal építi ki az utat az 1855-ben bekövetkezett bécsi udvari audienciáig, — közben állandóan arra vigyázva, hogy azért elveiből és magyarságából se adjon fel egy jottányit sem. Felkáról, ahol a császárpárti magisztrátus egyre jobban üldözi és újra börtönbe akarja hajszolni, átköltözik Szepesszombatba, ahol feleségül veszi az asszimiláció útján Brósznál még hátrább lévő BIELEK LÁSZLÓ gazdálkodónak KORNÉLIA nevű lányát. A Bielek-család szláv neve ellenére is még jobban benne van a német népiségben, mint Brósz Jónathán: az apa, László s leánya, Kornélia is csak németül írt leveleket hagytak ránk [88], de véletlenség-e, hogy az apósa házában is ott találta a »szabadság, egyenlőség, testvériség« ideálját? DR. FLEISCHER FRIGYES, a Szepesség híres orvosa 1848-ban honvéd szabadcsapatot szervezett, amelynek BIELEK LÁSZLÓ is tagja volt [89]. De a felesége családjában Jónathán nem is annyira apósában, mint anyósa testvéreben, a vele csaknem egyidős DEMIÁNY GYULÁBAN találta meg az eszmétársat: Demiány GÖRGEY ARTUR iskolatársa volt, IRÁNYI DÁNIEL, HUNFALVY JÁNOS benső barátja lett s az előbb említett szabadcsapat ötlete is részben tőle származik [90]. Szepesszombatra költözésével tehát mégsem áll be törés Brósz Jónathán éléte útján: tekintélyes apósa összeköttetéseit is csak arra használja fel, hogy a törvényes kenyérkereset lehetőségét újra biztosíthassa a maga számára. Közben, persze, törvényen kívül intézi a má-

sók ügyeit, hiszen megélni csak kell valamiből; a nemesurak »passzív rezisztenciája« fényűzés az olyan ember számára, aki a munkájából él. Jó köponya és képzett ember: ezt a két tulajdonságát még a Bach-korszak működési tilalma sem tudja elvenni tőle s ezért tekintélyes ügyfelekre tesz szert. Köztük van egy Görgey is, GÖRGEY GÉZA, aki azonban sem Nagy Ivánnál [91], sem Kempelennél [92] nem szerepel a Görgey-családfán és így nem tudtuk megállapítani, Görgey Artúrnak milyen fokú rokona [93]. Csak ezeknek az összeköttetéseknek tulajdonítható-e, hogy abban a percben, amint elkezdte az instanciázást az újra-ügyvédségért, az egy rosszakaratú, nyíltan reakciós-császárpárti felkai magisztrátuson kívül a bizonyítványok tömegével Brósznak olyan ügyes leplezése folyik, olyan ügyes »falazás«, amelyik ügyeskedésével még a hitleri korszak törekvéseit is megszegyeníti? E bizonyítványok elmondanak hősről minden jót, amit csak lehet, erkölcsöt dicsérik, tudását és ügyességét vetítik az előtérbe, politikai magatartásáról csak úgy, mellékmondatokban szólnak. Magának Brósznak a bécsi igazságügyminiszterhez e tárgyban intézett kérvénye is mesterműve a bölcs köntörfalazásnak: felkai szereplését is úgy igyekszik beállítani, hogy az csak a szepesi honvédelmi bizottmány kényszerítő parancsára történt [94]. Megható az a segítőkészség, amellyel *mindenki* Brósz mellé áll, aki csak tollat tud forgatni és akiben csak a remény kis szikrája is megvan arra, hogy bizonyítványa sikerre vezethet. SCHMOER JÓNATHÁNTÓL, PULSZKY FERENC nevelőjétől kezdve, akit szintén az eperjesi kollégium nevelt [95], az egyes városok magisztrátusain, egyházain keresztül, az ősrégi SVÁBY-család tagjain át [96] (akik különben üzletfelei is voltak) egészen a szabadságharc alatt is konzervatív magatartást tanúsított földbirtokos GLÓS KÁROLY-ig [97] és a szepesi püspök katolikus vallású ügyészéig, MERCZ PÁL-ig [98] — akinek, honorárium ellenében, munkálatokat is végzett — [99] olyan névsor szerepel a kérvényhez összegyűjtött bizonyítványokon, amelyik híven tükrözi a Bach-korszak Szepességét. A segítő készségben ledőltek a társadalmi (nemes—polgár) korlátok, feloldódtak a politikai ellentétek, sőt a vallási különbségek is. Igen figyelemre méltó, hogy azok, akik konzervatív magatartásúak, következőképpen Brósz politikai ellenfelei voltak a szabadságharc idején, mint pl. a SVÁBYAK, GLÓS, MERCZ — és ki tudja, hányan a mára immár névtelenné vált aláírók közül — félretesznek minden korábbi ellentétet, a többiekkel együtt segítenek a köntörfalazásban, csakhogy meggyűjtsék szülőttjét sikerhez segítsék. Egy bizonyos JURKOVICS még Felka város vádaskodó iratát is megkeríti a számára, csakhogy kellő módon tudjon védekezni. A »rebellis« FLEISCHER [100], a guerilla-csapatot szervező orvos irányítja az irat keresését [101]: a védelemben a fő irányítást tehát mégiscsak az eszmetársak végzik.

Persze, e bizonyítványoknak, Brósz kérvényének, e tárgyban folytatott magánlevelezésének a nyelve tiszta német. 1855-ben vagyunk s a hallgatásra ítélt rebellis ügyvéd Bécstől akarja a kedvező döntést kicsikarni. Csak ezért-e ebben az időben a tiszta németnyelvűség, vagy egyrészt feleségének a családja, másrészt a »reakciós idők« megtorpanója, visszatéríti az asszimiláció útján? Nehéz volna erre felelni; annyi bizonyos, hogy neve o betűjéről ebben az időben nagy óvatosan megint lent felejtí a közben már büszkén viselt ékezetet s újra úgy írja; hogy: »Brósz«.

Kilenc napot tölt Bécsben [102]. Sógora, az akkor ott tanulmányait végző, később budapesti műegyetemi tanár, BIELEK MIKSA [103] van segítségére, no; meg — pénzért — egy »kijáró«, bizonyos POLACSEK nevű ügyvéd [104]. Augusztus 4-én megjön az ítélet; csak fél sikert hozva: a bécsiek »megkegyelmeztek« a rebellisnek — más szelek is fújtak már, mint 1849/50-ben —, de kiemelik a felkai környezetből, hogy ne lehessen fertőző góc: — arra való hivatkozással, hogy ott német nyelvtudású ügyvédre van szükség, Beregszászba helyezik, illetőleg Beregszászt jelölik ki számára munkahelyül [105]: De előbb vizsgán kell bebizonyítania, hogy képes német ügyvédi gyakorlatot végezni. A vizsgát Brósz — persze — sikerrel kiállja [106], de a tény maga mindennél többet mond. Lám, a bécsi kormány, amely ebben az időben dehogys hagyott fel reakciós és germanizációs törekvéseivel, már magyarnak tekinti; vizsgára »ítéli« a német nyelvből. Mint minden erőszakos, célzatos kormányintézkedés, ez is fordítva sül el, Brósz Jónathánnak a beregszászi magyar népi környezet újabb lendületet ad a teljes elmagyarosodáshoz. Ímé, eddig az egyetlen erőszakos lépés a német származású polgárfi elmagyarosítására: — bizony, az is éppen ellenkező céllal történt.

Ettől a perctől kezdve aztán nincs már sem megtorpanás, sem megállás a megkezdett úton. BRÓSZ JÓNÁT (már véglegesen hosszú ó-val és megmagyarosított keresztnévvel) régi barátai révén kieszközli [107], hogy a tehetségének szűk, túl falusias beregszászi környezetéből Kassára kerüljön. Itt telepszik meg végképp: már mint *magyar ügyvéd*. De méltatlan volna e névre, ha elfelejtené, hogy a negyvenes évek forradalmi lázában jutott el a magyarságba: 1859-ben engedélyezi kassai működését s letelepedését a császári és királyi kormányzat s 1860 elején Brósz Jónát kiáll annak »schwarzgelb« szelleme ellen, bátran, gerincesen, akárcsak annak idején a kassai hegyen vagy Felka főterén.

Thun kultuszminisztériuma 1859-ben kiadta az ún. »protestáns pá-tens«-t, álliberális frázisokba burkolva a protestáns egyházaknak felsőbb ellenőrzés alá vetését [108]. Ez ellen a protestáns egyházak — csekély kivétellel — csaknem egyhangúlag tiltakoztak: így a Kézsmárkon 1859. IX. 27-én megtartott tiszai evangélikus egyházkerület közgyűlése is [109]. ZSE-DÉNYI EDE, a szepesi német polgárságból neve magyarosításával is a magyarságba érkezett [110] s 1848 előtt az udvar mellett szolgálatot teljesítő [111], de a szabadságharc alatt Kossuthék bizalmát is élvező politikus élesen szólalt fel a pátenst ellen: — annak »elfogadását egyértelműnek jellemezte a jogi térről a kegyelmi térre lépéssel s kívánta, hogy a Pátens elvettessék«. [112]. Zsedényi felszólalását az akkor Szepesbélán lelkeskedő Máday Károly [113] — aki annak idején Miskolcon rázta fel a lelkeket 1848 forradalmi lázában — vette jegyzőkönyvbe; PÁLKÖVI ANTAL, sárospataki evangélikus tanár [114] nyomatta ki és gondoskodott szétküldésükről [115]. Mindhármukat vád alá helyezték: az 1859. december 30-án megtartott törvényszéki tárgyaláson még maguk védekeztek, mind Zsedényinek [116], mind pedig Mádaynak [117] a védőbeszéde szónoki remekmű, — de amikor 1860. májusában az esetnek e két hőst beborították [118]: Brósz, az éppen akkor Kassára került ügyvéd, önként vállalja védelmüket. Magyarázhatnók e kiállítását egyszerűen erős protestantizmusával is: — egyházához való ragaszkodását felkai őseitől hozta magával —, de a THUN-

féle pátenst ellen való küzdelemnek vitán felül; kétségtelenül megvolt mind abszolútizmus-ellenes, tehát »rebellióst«, mind pedig magyar nemzeti jellege; ezt minden szerző hangsúlyozza. Hiszen a bécsi kormányzattal rokonszenvező FRANKFURTER POST-ZEITUNG tisztán, világosan megmondja, hogy Bécs is így szemlélte a dolgot: »A protestánsok feledik, hogy a magyar rebellió, mire nem örömezt emlékezünk, mind a magyar alkotmányt, mind nevezetesen bármilyen előjogait bármely testületnek, az egyháziakat sem véve ki, a győző kezére juttatta. A bécsi és linci békekötések, melyekre a protestánsok hivatkoznak, a rebellió által mindarra nézve, mi a fejedelem jogait csorbította, megsemmisítették.« [119]. Világos tehát, hogy: »A protestánsok, midőn saját ősi alkotmányos, presbyterialis szervezetők mellett síkra szálltak: a mindent központosító abszolútizmust támadták meg.« [120]. Ennek, persze, erősen nemzeti jellege is volt.

Mádayval kapcsolatban írja életrajzírója [121]: »Érdekes volt akkor a közönség részvéte a fogoly iránt. Majd minden félóránban jelentkezett egy-egy látogató az elnöknel, hogy engedélyt nyerhessen Mádayhoz bocsáttatni. S e látogató férfiak és nők csemegét, pogácsát, tokaji bort csempésztek be a fogoly részére.«

A részvétből a legnagyobb részt Brósz vette ki: a nyilvánosság, a császári és királyi törvényhozás előtt állt ki a foglyokért. Mint egy magyar és demokratikus közösségnek magyar és demokratikus ügyvédje.

Arról azután igazán nem tehetett, hogy bátor kiállásáért már nem meghurcoltatásban, hanem anyagi és erkölcsi sikerben volt része [122]. A kiegészítés s a nyugalom korszaka következett: azok, akik az eperjesi kolégiumban, a szepesi gárdában, Beregszászban, Kassán barátai lettek s a magyarságba való eljútását elősegítették, egyszerre felkerültek az események csúcsára s lettek — sajnos — nem egy demokratikus, egészséges fejlődésű — hanem a Tisza Kálmán-féle Magyarország vezető rétegévé. Hibája-e Brósz Jónát köz- és váltóügyvédnek, hogy amikor régi szepesi összeköttetései, a GÖRGEYEK, BERZEVICZEK, a CSÁKYAK jutottak úralomra, akikhez ZSERÉNYI és MÁDAY révén az egész evangélikus Tisza-kerület előkelőségei, valamint a PÉCHYEK, ZICHYEK, PESTHYEK és ki győzné felsorolni, hogy kik mindenkik csatlakoztak, mondom, hibája-e Brósz Jónát ügyvédnek, hogy ügyfeleinek életstílusát látta ideális magyar életstílusnak s azt igyekezett utánozni? Kassán a Fő utca 49. számú házat vásárolta meg: azt, amelyik a Török grófoké volt valaha s amelyikben Kazinczy kérte meg a Sophie kezét [123]. Arisztokrata-középnemes-polgár: nem vagyunk-e túlzók, ha e ház tulajdonosainak a rangsorában a XIX. század magyar szellemi és politikai vezetőinek sorrendjét is látjuk időrendben? Brósz Jónát, az új háztulajdonos, aki közben — helyi viszonylatban — az akkor fellendülő magyar kapitalizmusnak is erős oszlopa lett [124], új házában minden bizcennyal az arisztokrata s a köznemes elődök szerepében tetszelgett. Állandó páncolybérlete volt a helyi színházban [125], ha Pestre utazik, az ANGOL KIRÁLYNŐBE száll [126]: vég nélkül sorolhatnók fel élete e szakaszából azokat a külsőségeket, amelyek valóban a századvég »úri Magyarország«-ára jellemzők. Ha idősebb korában visszatekintett az életére: csoda-e, hogy hitt a feltétel nélküli asszimilációban?, ha magáévá tette Jókainak szerény tanulmányunk elején idézett mondatát? S csoda-e, hogy legkisebbik lánya bájos magátólértetődéssel írja egyik levelében a következő

mondatot: »Hogy tetszik Tatra Füred Editkének? Tán ő is tudja már: Extra Hungarian non est vita, si est vita, non est ita?« [127].

Szinte eredménytelenül zárnök le fejtegetésünket, ha Brósz Jónát teljesen belefűlt volna a századvégi Magyarország úri világának felületes, vesztébe rohanó életébe. De el ne feledjük: a józan, hűvös cipszerek világából jött ő s már diákkorában két jó tulajdonságát emlegetik hű professzorai: a hitet és az éleslátást. Kassai szereplése után tevékeny részt vesz egyháza világi munkájában; előkelő tisztségekhez jut, soha el nem mulasztja, hogy ne adjon olyan célra, amelyet jónak lát [128]. De amikor kassai egyházfelügyelői állásának 25. évfordulóján tisztelői fényes ünnepléssel akarják megülni a ritka jubileumot, eréllyel utasít el minden ceremóniát; az összeget, amelyet erre szántak, rendelkezése szerint iskola-alapra fordítják s azt maga is megtoldja 500 forinttal [129]. Minden dísz, cicomát — az igazi, »úri Magyarország« e visszatetsző jelenségeit — elhárít magától: *mélyebbre néző* ember, aki gyermekeit sem »úriságra« neveli. Fiának sok keserű percet okoz néha túlzott szigorával [130], de e szigorral csak egy szándék vezérli, hogy megtanítsa gyermekeit az igazi szellemi munkára [131]. Nem felületes szigor ez: a vallás és klasszikusokban gyökerező irodalmi műveltség irányítja. November 29-én és azon túl egész decemberben ádvent van, nem lehet hát esküvőt sem tartani [132], a külföldi intézetben nevelkedő lányának pedig egy irodalomtanárt is megszegyenítő, szakszerű utasításokat ad a fogalmazásról [133]. Azt már nem is említjük, hogy magyarul, mégpedig szép, klasszikus magyarsággal, s ha egyszer németre fordítja a szót, ezt csak azért teszi, hogy lánya gyakorolhassa ezt az »idegen nyelvet«. Könyvtárában nem Beniczkyne Bajza Lenke és kora úri társadalmának oly sok díszkötéses selejtje van túlsúlyban: a még vissza-visszanyúló Brockhaus-Lexikonon, Goethén, Schilleren, Lessingen kívül Vörösmarty, Arany, Madách, Petőfi, Vajda a könyvespolcnak, — igaz, díszkötéses, — de piszkosra koptatott, olvasott művei.

A puritánság, józanság, mély vallásos hit és mindenekfölött: a munka szeretete [134] volt az a józan fék, amely megmentette Brósz Jónát Tisza Kálmánék Magyarországnak talmi csillogásától. Szerencsés ötvözet? Vagy talán az asszimilált magyar még magával hozta a felkai építőmester életstílusának alapvonásait? Vagy sohasem tudta elfeledni, hogy életútján a magyarság testvére volt az igazi, nemes értelemben vett demokráciának?

JEGYZETEK

- [1] *Jókai Mór: Bevezetés. (Dr. Sziklay János és Dr. Borsovszky Samu: Magyarország vármegyéi és városai. I. köt. Abaúj-Torna vármegye és Kassa. Bp., (1896. 5. l.)*
- [2] *Vö.: Sziklay László: A szlovák irodalom. Bp., é. n. Franklin. 142. l.*
- [3] »Elfajzott fiak«. *Vö.: Ján Kollár: Slávy dcera. Předzpěv. Vietórisz József magyar fordításában l. Sziklay: i. m., 86–87. l.*
- [4] *Pl.: A közművelődési egyletek és a nemzetiségi kérdés. 1886. Vö.: Kemény G. Gábor: 1848 Mocsáry Lajos műveiben. Sorsunk, VII. évf. 12. sz. 29. l.*
- [5] *Vö. Svetozár Hurbán Vajanský: Mocsárymu. Národnie Noviny, 1885. 97. sz.*
- [6] *Vö.: Századunk névváltoztatásai. Helytartósági és miniszteri engedéllyel megváltoztatott nevek gyűjteménye. 1800–1893. Eredeti okmányok alapján összeállította a Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság igazgató-választmányi tagja. Budapest, Hornyánszky, 1895.*

- [7] *Andrej Mráz: Svetozár Hürban Vajanský, Študia*. Bratislava, 1923. 11–12. 1.
- [8] *Dr. Ján Svetoň: Slováci v Maďarsku. Príspevky k otázkze štatistickej maďarizácie*. Bratislava, 1942. Vedecká spoločnosť zahraničných Slovákov. Úvod. 7–8 l.
- [9] *Vö.: Kemény G. Gábor: A magyar nemzetiségi kérdés története. I. A nemzetiségi kérdés a törvények és tervezetek tükrében. 1790–1918. Documenta Danubiana*. 1. Bp., 1946. 14. l.
- [10] *Vö.: Sziklay László: Egy felvidéki családi emlékkönyv a XIX. század elejéről. Századok*, 1942. 1–3-ból kny.
- [11] *Josef Mattl: Die Bedeutung der deutschen Romantik für das nationale Erwachen der Slawen. Deutsche Hefte für Volksforschung*. 4. 1934. I.
- [12] A német polgárság asszimilációjáról szóló fejtegetéssel kapcsolatban vö.: *Pukánszky Béla: Német polgárság magyar földön*. Bp., é. n. Franklin.
- [13] Uo. 25. l.
- [14] Uo. 65. l.
- [15] Uo. 79. l.
- [16] Uo. 82. l.
- [17] Életrajzi adatait l. *A kassai ág. hitv. evangélikus magyar–német Anyae gyház Évkönyve az 1893. évre*. Kassa, 1893. 35–42. l. – *S. Weber: Ehrenhalle verdienstvoller Zipser des XIX. Jahrhunderts 1800–1900*. Igló, 1901. 126–128. l.
- [18] Német nyelvű keresztlevelének eredeti példánya, valamint a többi idézett okmány és levél családi tulajdonban; unokáinál (özü. dr. Sziklay Ferencné, szül. Brósz Márta, ill. Mágocsy-Dietz Nellynél).
- [19] *Vö.: Weber, i. m. 15–17. l.*
- [20] *Tentamen juris ecclesiastici evangelicorum aug. conf. addictorum in Hungaria*. Leipzig, 1840.
- [21] *Sziklay: Egy felvidéki...*, i. m., 20. l.
- [22] *Geschichte Ungarns*. 1833.
- [23] Az említett latin nyelvű egyházi jogi munkán kívül: *Familienbuch*. Leipzig, 1854.
- [24] Felka város polgárai meghatalmazzák Brosz Jónathán ügyvédet, hogy védelmezze meg őket Gehringer bárónál az új felkai magisztrátus önkényeskedései ellen. A huszonnyolc aláíró közt szerepel Jónathán apja, Márton is: »Martin Brosz«.
- [25] *Steier Lajos: A tót nemzetiségi kérdés 1848–49-ben*. II. Okmánytár. Bp., 1937. Magyar Történelmi Társulat. 268–270. l.
- [26] Brósz Jónathánnak a 18. sz. alatt idézett születési anyakönyvi kivonatát 1852. szeptember 25-én »in Abwesenheit des Localpfarrers Ernst Klein« Emericzy Dávid sztrázsaí írtá alá.
- [27] *Szabó Dénes* egyetemi docens szerint két etimológiája lehetséges: 1. származhatik a *Brozo szóból (ennek származéka *Brustas* = nyárs); 2. lehet elvonás a szepesi németeknél gyakori latinos Ambrosius szóból: ... brosius, ... bro...
- [28] Kelt Svábóc, 1855. augusztus 6-án.
- [29] *Samuel Klein: Religionsunterricht für die ev. Jugend der Stadt Felka Lőcse*, 1811.
- [30] *Vö.: Pukánszky, i. m. 76. l.*
- [31] Jónathán apósának, Bielek Lászlónak fiához, Miksához Bécsbe írt leveléből. Kelt Szepesszombat, 1855. ápr. 3.
- [32] *Sziklay: A szlovák...*, i. m. 186. l.
- [33] *Ladislav Tóth: La Société Hongroise de Prešov. Revue d'Histoire Comparée*. 1947. No 3. 53. l.
- [34] *Vandrák András eperjesi-tanár 1833-tól 1858-ig volt tanítványainak névsora*. Eperjes, 1858. 6. l.
- [35] *Vandrák András: Az eperjesi egyházkerületi ág. h. evangélikus collegium múltjának és jelen állapotjának vázlatos rajza*. Eperjes, 1867. 28. l.
- [36] *1807. I. 23. Csetnek, + 1884. IX. 14. Eperjes. *Vécsey Tamás: Emlékbeszéd Vandrák András akadémiai levelező tag felett*. Olvastatott a M. T. A. 1885. dec. 21-diki összes ülésén. *Emlékbeszéd a M. T. Akadémia tagjai fölött*. Szerkeszti

- a főtítkár. III. köt. Bp., 1886. M. T. A. 3. 1. — Apja, András gazdatiszt volt, anyja Choma Zsuzsánna. *Szinnyei*, XIV. 836. — 1831-ben került a kollégium tanári karába. *Hörk József: Az eperjesi ev. ker. Collegium története*. II. Kassa, 1897. 165. 1.
- [37] *Szinnyei*, II. 447. — *Hörk*, i. m. 372. 1.
- [38] *Vö.: Vécsey*, i. m. 10–11. 1.
- [39] *Vandrák jénai tanulmányait l.: A. Ludovicus Haas: Jena Hungarica*. Gyula, 1858. 158–159. 1.
- [40] *Vö.: Allgemeine deutsche Real-Encyclopädie für die gebildeten Stände*. Leipzig, F. A. Brockhaus, 1865. VI. 647. 1.
- [41] *Vécsey*, i. m. 10. 1.
- [42] *Uo.*, 18. 1.
- [43] *Uo.*, 22. 1.
- [44] *Hörk*, i. m. II. 175. 1.
- [45] *Hörk*, i. m. 171–172. 1. közli az 1836 óta érvényben volt tantervet. — *Vö.: Vandrák*, i. m. 28. 1.
- [46] *Brósz Jónathánnak az eperjesi kerületi Főtörvényszékhez intézett magyar nyelvű kérvényében (1852., magán a kérvényen dátum nincs), valamint több — még említésre kerülő — bizonyítványban.*
- [47] *Vö.: Szekfű Gyula: Iratok a magyar államnyelv kérdésének történetéhez*. Bp., 1926.
- [48] *Vandrák*, i. m. 24. 1.
- [49] *Uo.* 27–28. 1.
- [50] *Hörk*, i. m., II. 184. 1.
- [51] *Weber*, i. m. 281–284. 1. — *Szinnyei*, X. 601–602.
- [52] *Szinnyei*, II. 1071–1072.
- [53] *Uo.* II., 1123–1125.
- [54] *Uo.*: VIII. 309–311.
- [55] *Nagy László két levele Brósz Jónáthoz. Az egyikén: »Édes Jóném«, a másikon: »Édes öregem« megszólítás. Mind a két levél Eperjesen kelt és Beregszászba szól; az első: 1858. jan. 5., a másik: 1858. jan. 7-én.*
- [56] *Lásd Nagy László levelét egy számunkra ismeretlen »Méltóságos Úr, Nekem különösen jó Uram«-hoz. Kelt: »Beregszászban Ószó 6-án 1857.«*
- [57] *Dr. Brósz László levele sógorához, Dr. Mágocsy-Dietz Sándorhoz 1885. nov. 23-án.*
- [58] *Brósz Jónátné levele Dr. Mágocsy-Dietz Sándornak. 1890. III. 18-án; Dr. Brósz Lászlóné levele Brósz Jónátnénak 1890. XII. 31-én.*
- [59] *Hörk*, i. m. 237. 1.
- [60] *Pukánszky*, i. m. 94. 1.
- [61] *Nagy Iván: Magyarország családai...* Pest, 1858. V. 483. 1.
- [62] *Szinnyei*, i. m. 836–838.
- [63] *Sziklay: Egy felvidéki...*, i. m.
- [64] *L. a 46. jegyzetben említett kérvényt.*
- [65] *Oklevelének száma: 1643/1847. Kelte: »Költ Szabad Királyi Pest Városunkban Szeptember hónapnak tizenegyedik napján, Urunknak ezernyolcszáznegyvenhetedik évében.«*
- [66] *L. erről Detrichfalvi Detrich Jenő pesti h. ügyvédnek Pesten 1852-ik év Szeptember 28-án és Elischer Boldizsár »hites közjogi és váltó ügyvéd, a cs. kir. alladalmi (sic!) vizsgálati bizottmány — és cs. k. egyetemi tanítói kar tagjának »Pesten 1852. Szeptember 27-én« kiállított bizonyítványát.*
- [67] *»Detrich család: (Detrichfalvi). Liptó vármegyéből ered, hol Benedekfalva más-képp Detrichfalva helységre és Bresztoviná pusztára a Dluholuczky, Kiszely és Andreánszky családdal Rudolf királytól 1570-ben királyi új adományt nyert.«* *Nagy Iván*, i. m. II. 308. 1.
- [68] *Felka város magisztrátusának Brósz Jónathán ellen 1852. szeptember 29-én kiadott hivatalos bizonyítványából.*
- [69] *»Kiadta Haberern Gusztáv h. aljegyző.«*
- [70] *L. 1848. december 19-én Felkáról Kossuth Lajoshoz intézett és már 25. sz. alatt idézett levelét.*

- [71] A csata leírását 1. *Abauj-Torna vármegye és Kassa*, i. m.-ben: »Kassa a magyar hadtörténelemben« c. fejezetben a 123–127. lapokon.
- [72] *Hörk*, i. m. II. 185. l.
- [73] *Vécsey*, i. m. 13. l.
- [74] *Az eperjesi főiskolai nemzetőrök névsora 1848-ból*. *Hörk*, i. m. II. füz. L–LI. l. — A számarányt ennek és *Vandrák... tanítványainak névsora*, i. m. összevetéséből számítottam ki.
- [75] L. a 68. sz. jegyzetet.
- [76] *Margitfalva*, szlovákul *Margecany* szepesmegyei község, elágazás a Kassa–iglói, illetőleg Kassa–vöröskői vasútvonalon.
- [77] L. 25. sz. jegyzet. *Steier*, i. m. II. 269. l.
- [78] Két ív miniszterpapíron. Az eredeti másolata; a felkai magisztrátusnak 1849. szeptember 3-i hitelesítő záradékával. A magyar eredetit németül záradékolták: »Auf Anersuchen des hiesigen Bürgers Martin Brosz wurde gegenwärtige Abschrift in figura Judicii mit der betreffenden Urschrift conferirt, u. mit derselben in allen puncten gleichlautend befunden. Signat. z. Felka aus der am 3. Sept. 1849. abgehaltenen Magistratual-Sitzung. N. N. Richter und Rath der Zipser Stadt Felka per Joh. Kosáry Notarium.« P. H. — Az irat a szerző birtokában.
- [79] Felka város magisztrátusának Brósz ellen kiadott s már több ízben említett bizonyítványa. L. 68. sz. jegyzet.
- [80] A két menetjegy szövege: 1. »Vormerkschein für Herrn Jonathan Brosz, zur Fahrt mit der Malle-Post von Krakau nach Bochnia. Einschreib-No. 3. Der Wagen geht ab mit Schlag 1 Uhr Mittags am, 27ten 4. 1855...« — 2. Vormerkschein Hrn. Brosz zur Fahrt mit der Malle-Post von Bochnia nach Sandéz. Einschreib-Nro. 2. Der Wagen geht ab mit Schlag... Uhr am 28. 4. 1855...« Mind a két menetjegy a szerző birtokában.
- [81] »Lieber Jonathan! Im Fall du nach Krakau kommen solltest, so vergiss nicht die Uhr und die 2 Rasiermesser die ich dir mitzubringen gebeten habe.« Apósanak, Bielek Lászlónak a levele, melyet Jónathánnak Bécsbe írt 1855. április végén.
- [82] Vö.: *Wurzbach, Constant: Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich*. XXXIV. Wien, 1877. 98–99. l.
- [83] L. 24. sz. jegyzet.
- [84] A 68. sz. alatt jelzett bizonyítvány utal erre is.
- [85] Uo.
- [86] Kétséget kizáróan kitűnik ez Brósz Jónathánnak e tárgyban a bécsi igazságügyminisztériumhoz intézett beadványából, amelyben az ügyvédi gyakorlattal való eltiltás okait kérdi, nyilván azért, hogy védekezni tudjon. 1854. március 14.
- [87] 1852. Pontos dátum a kérvénynek reánk maradt fogalmazványán nincs.
- [88] Bielek Lászlónak a 81. sz. alatt idézett levelén kívül l. még ugyancsak Bielek Lászlónak ugyancsak a Bécsben tartózkodó vejéhez Szepesszombatban 1855. április 22-én kelt s Brósz Jónathánné Bielek Kornéliának urához Bécsbe 1855. április 20-án Szepesszombatból írt levelét. Ez utóbbi különben igen szép dokumentuma a férje után vágyakozó fiatal feleség hűségének és epekedésének.
- [89] 1813–1890. *Weber*, i. m. 323. l.
- [90] 1818–1877. *Weber*, i. m. 337–340. l.
- [91] i. m., II. 520. l.
- [92] *Kempelen Géza: Magyar nemes családok*. Bp., 1912. Grill. 355. l.
- [93] A Görgey Gézára, mint ügyfélre vonatkozó adatot a 88. sz. alatt idézett leveleken kívül l. egy vastagabb, főleg számadásokat tartalmazó: »Notata während der Wiener Reise« c. iratsomóban is.
- [94] Két ív miniszterpapíron, kelt: »Georgenberg in Zipsen, am 10. April 1855.« Bécsbe érkezett 1855. április 23-án.
- [95] *Weber*, i. m. 114. l. — Bizonyítványa 1852. szeptember 24-én kelt.
- [96] A Sváby-család már a XIII. században a Szepesség birtokos családjai közé tartozott. *Hóman-Szekfű: Magyar történet*. II., 272. l. — *Nagy Iván*, i. m. X. 414. l.
- [97] *Nagy Iván*, i. m. II. 413. *1803, a felesége Berzeviczy Mária.

- [98] Családja a szepesmegyei nemesi családokhoz tartozott. L. Nagy Iván, i. m. VII. 415. l.
- [99] Primócon, 1855. március 17-én kelt bizonyítványa szerint.
- [100] L. 89. jegyzet.
- [101] Jurkovicznak 1855. április 1-én Fleischer Frigyeshez Mateóóra írt levele.
- [102] 1855. IV. 16–IV. 24-ig. A »Hotel Wandler« 17 forint 22 krajcárról kiállított számlája tanúskodik róla.
- [103] Szinnyei, I. 1051–1052.
- [104] Bielék Miksának Bécsben 1855. június 5-én Brósz Jónathánhoz Szepesszombatba intézett levele.
- [105] Az igazságügyminiszter döntése a poprádi járásbíróság útján érkezik hozzá; egy iv finom fehér papíron. Kívül a címzés: »Herrn Jonathan Brosz in Georgenberg. Exoffo.«
- [106] Az eperjesi kerületi főtörvényszéknek e vizsgáról szóló bizonyítványa »sehr gut« eredménnyel 1855. október 1-én kelt.
- [107] L. az 56. sz. alatt idézett Nagy László-féle levelet.
- [108] Vö.: *Ballagi Géza: A protestáns pátenst és a sajtó*. Bp., 1892. Hornyánszky. 4–6. l.
- [109] *Hörk*, i. m. II. 205. l.
- [110] Szinnyei, XIV. 1928.
- [111] *Wurzbach*, LX. (Wien, 1891.) 276–277. l.
- [112] *Hörk*, i. m. II. 205. l.
- [113] *Hörk József: Az ev. Tisza-kerület püspökei. (Superintendentensek)*. Kassa, 1888. 95–118. l. – Szinnyei, VIII. 246–247.
- [114] *Wurzbach*, XXI. (Wien, 1870.) 226. l.
- [115] *Ballagi*, i. m. 76.
- [116] Uo.
- [117] *Hörk, Tiszakerület...*, i. m. 98–107. l.
- [118] Pálkövi betegségére való tekintettel négyheti halasztást kapott. Május 15-én a császár visszavonta a pátenst s így ő nem is ült. *Ballagi*, i. m. 77. l.
- [119] Idézi *Ballagi*, i. m. 49. l.
- [120] Uo. 10. l.
- [121] *Hörk, Tiszakerület...* I. m., 108. l.
- [122] Az utolsó rész gondolatmenetét vö.: *Pukánszky*, i. m. 91–92. l.
- [123] Vö.: *Szikláy Ferenc: Kassa*. Budapest, 1938. Révai. 24. l.
- [124] A csányi múmalom egyik alapítója és főrésztvevője.
- [125] Brósz Erzsébet levele Mágocsy–Dietz Sándornak Kassáról Budapestre 1889. október 19-én.
- [126] Brósz Jónát levele Brósz Jónátnénak Kassáról Budapestre 1890. február 11-én.
- [127] Brósz Erzsébet levele Mágocsy–Dietz Sándorné, szül. Brósz Kornéliának Kassáról Budapestre 1889. június 13-án.
- [128] *Hörk; Az eperjesi...*, i. m. II. 261. l.
- [129] *A kassai ág. hitv. evang. Magyar–Német Egyházközség Évkönyve az 1887. évre*. 10–13. l.
- [130] Dr. Brósz László levele dr. Mágocsy–Dietz Sándornak Kassáról Budapestre 1883. július 1-én.
- [131] Ua. – ua-nak. 1885. augusztus 27-én.
- [132] Ua. – ua-nak. 1885. okt. 29.
- [133] Brósz Jónát – Brósz Kornéliának Kassáról Drezdába 1880. IX. 22-én, 1880. XII. 1-én, 1881. március 20-án.
- [134] Lányának, Dr. Mágocsy–Dietz Sándorné, szül. Brósz Kornéliának 1890. IV. 17-én írt leveléből idézzük, hogy 67 éves korában – halála előtt 3 évvel – még Bécsben s Pesten járt, hivatalos úton, ügyfeleinek dolgát elintézni!

* Ezt a tanulmányt 1948-ban, a szabadságharc centenáriuma írtam. Évek óta foglalkoztat az asszimiláció kérdése s ez a tanulmány azt tükrözi, hogyan láttam a kérdést akkor. Szerény kis művem akkor nem jelenhetett meg. Azóta – persze – sok szempontból másképp látom a kérdést, a lényeg azonban ebben a tanulmányban is megvan: a magyarosodás nem minden esetben erőszak műve. Ma talán már itt-ott bővebb bibliográfiát is idézhetnék; szándékosan hagytam meg az eredeti jegyzeteket.

БРОСЬ ИОНАТАН

Л. Сиклай

В течение 19 века на старой Венгрии немало лиц славянского, немецкого и другого происхождения ассимилировало венграм. Это явление представители венгерского национализма объясняли «чудотворной венгризирующей силой земли», а националистические руководители национальностей исключительно насильственными денационализирующими стремлениями венгерских правящих круг. Между тем в долине Дуная слияние одного народа с другим во многих случаях происходило без всякого внешнего насилия, в результате естественного процесса. Этот процесс в специальной литературе представляется как правило только в примерах выдающихся лиц политики, политэкономии, литературы или искусствоведения. В этом случае — ради приближения проблемы к обыденной жизни прошлого — мы показываем на жизни заурядного человека, как ассимилировал, в середине прошлого века сын немецкого мещанина (застройщика) венграм. Этот процесс начался уже в школе, особенно в г. Эперьеш, где в 30—40-х годах прошлого столетия текла живая венгерская литературная жизнь. Решительный толчок дали ему великие события 1848/49 гг. Брось Ионатан боролся с оружием в руках около г. Кашша против угнетательской австрийской армии. После поражения освободительной войны приговорили его к тюремному заключению и сам венгерское правительство относилось к нему как к венгерскому мятежнику. После 1867 г. он стал богатым мещанином, но не осваивал поддельное блистание «барской Венгрии».

JONATHAN BRÖSZ

von

L. SZIKLAY.

Im Laufe des XIX. Jahrhunderts sind viele Leute slavischen, deutschen und anderen Ursprungs zu Ungarn geworden. Die Vertreter des Nationalismus schreiben dies der »wundertätigen Macht des ungarischen Bodens« zu, während die nationalistischen Führer der Nationalitäten es ausschliesslich den gewaltsamen Entnationalisierungs-Bestrebungen der ungarischen führenden Persönlichkeiten zur Last legen. Im Donautale aber hat sich dieses Übergehen aus einer Nation in die andere in sehr vielen Fällen ohne jeden Einfluss einer äusseren Gewalt, als ein ganz natürlicher Vorgang abgespielt. Die Fachliteratur führt uns dergleichen Vorgänge meist nur an dem Beispiele solcher Persönlichkeiten vor Augen, die als Politiker, oder in der Wirtschafts-, Literatur- oder der Kunstgeschichte hervorragend waren. Das gegenwärtige Beispiel ist, um das Problem dem Alltag der Vergangenheit näher zu bringen, das Leben eines Alltagsmenschen, welches uns vorführt, wie in der Mitte des vorigen Jahrhunderts der Sohn eines Zipser deutschen Kleinbürgers (Poliers) ein Ungar wurde. Schon in seiner Studienzeit begann dieser Vorgang, besonders in Eperjes, wo in den dreissiger und vierziger Jahren des vergangenen Jahrhunderts reges ungarisches literarisches Leben herrschte. Die grossen Ereignisse der Jahre 1848/49 brachten die Entscheidung. Jonathan Brosz kämpfte bei Kassa mit der Waffe in der Hand gegen die Streitkräfte der österreichischen Unterdrücker. Nachdem der Freiheitskampf niedergeschlagen war, wurde Jonathan Brosz eingekerkert, und die Wiener Regierung selbst behandelte ihn als »ungarischen Rebellen«. Nach 1867 wurde er ein reicher Bürger, hatte aber mit dem falschen Glanz des »Herren-Ungarn« nichts gemein.